

UDK 94(497.5 Slav. Brod) "1787"
94 (497.5 Petrinja) "1787"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 29. rujna 2006.
Prihvaćeno za tisak: 12. prosinca 2006.

Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje

Ivica Golec

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
Zagreb
Republika Hrvatska

Damir Matanović

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Starčevićeva 8
Slavonski Brod
Republika Hrvatska

Autori u radu pokušavaju razlučiti razloge ukidanja vojnih komuniteta u Hrvatskoj i Slavonskoj vojnoj krajini 1787. godine. Komparativnom analizom stanja u Brodu na Savi i Petrinji pokušavaju utvrditi ključne probleme. Analizirana su tri osnovna gospodarska područja u vojnim komunitetima: zemljoradnja, trgovina i obrt.

Ključne riječi: Vojna krajina, Hrvatska krajina, Slavonska krajina, vojni komuniteti

Uvod

Kad je sredinom 18. stoljeća u Vojnu krajinu uveden pukovnijski sustav te kada su od 1748. počeli djelovati slobodni vojni komuniteti, činilo se da je konačno stvoren sustav koji će od Krajine napraviti instituciju koja se, za razliku od Vojne krajine iz prve polovice 18. stoljeća, može nositi sa svim protivnicima, a ne samo s Osmanlijama. U Krajini su tako oformljene moderne vojne postrojbe koje su trebale biti identične vojskama zapadnoeuropskih država, a slobodni vojni komuniteti trebali su pridonijeti snažnijem gospodarskom uzletu Vojne krajine. Gospodarski napredak ili konsolidacija trebala je osigurati materijalnu bazu za vojnokrajišku autarki-

ju ili barem za jednostavnije financiranje vojne službe krajišnika. Pojednostavljeno, vojni komuniteti trebali su biti napučeni trgovcima, koji bi trgovali poljoprivrednim proizvodima koji uspijevaju na poljima krajišnika, te obrtnicima, koji bi proizveli robu potrebnu krajišnicima.

No, nedostaci sustava pokazali su se vrlo brzo, a najglasniji kritičar sustava bio je car Josip II., koji je početkom sedamdesetih godina 18. stoljeća snažno zagovarao reformu Krajine. Valja naglasiti da se Josip II. za reforme zalagao iz simpatije prema Krajini i iz želje da ona prosperira te su promjene koje je tražio bile nužnost.¹ Stoga 1782. u Vojnu krajinu šalje pukovnika Johanna Georga baruna Geneynea da iscrpno prouči sve nedostatke Krajine. Kao osnovni nedostatak ili smetnju za efikasno funkcioniranje Krajine kao vojne institucije barun Geneyne naveo je nemogućnost časnika da uz vojne obveze izvršavaju i svoje dužnosti upravnih časnika. Stoga je predložio odvajanje vojnog od upravnog aspekta Vojne krajine. Zbog veće efikasnosti trebalo se prići formiranju kantona kao upravnih jedinica u Vojnoj krajini. Oni su u teritorijalnom opsegu trebali potpuno odgovarati pukovnijama. *Kantonski propis* koji je ozakonio traženo stanje stupio je na snagu 1787. Istovremeno s uvođenjem kantona prišlo se rješavanju drugog velikog problema koji se pokazao prilikom vizitacije baruna Geneynea i njegovih pomoćnika, napose majora Oesterreichera, koji je obilazio slavonske vojne komunitete.

Očito je da komuniteti u cjelini nisu uspjeli ispuniti svoju svrhu, tj. nisu uspjeli privući obrtnike i trgovce koji bi svojim radom potpomogli krajišnike. Naime, prvotni cilj da slobodni vojni komuniteti postanu mjesta trgovine i obrta nije ostvaren. Kako navodi Lazar Čelap, uoči 1787. u vojnim komunitetima Krajine od ukupno 4485 obitelji čak se 3415 bavilo zemljoradnjom i vinogradarstvom, a samo 1070 trgovinom i obrtom.²

A upravo je broj trgovaca i obrtnika te potrošnja njihovih proizvoda u krajiškoj populaciji bilo osnovo na što je 1785. Dvorsko ratno vijeće upozorilo višeg nadglednika slavonskih vojnih komuniteta (*Communitäts Oberaufseher*) majora Oesterreichera,³ naređujući mu da provjeri stanje u komunitetima i da odredi one kojima će se ukinuti status povlaštenoga krajiškog mjesta.⁴

Sljedom toga zapovjednik Slavonske vojne krajine podmaršal Mitrovsky 1787. ukinuo je komunitete Stara i Nova Gradiška, Brod, Vinkovci, Bukovica i Bela Crkva, a u Hrvatskoj krajini ukinuti su komuniteti Glina, Ivanić, Otočac, Gospić, Ogulin, Gornirje i Brinje.⁵ Tako su u Hrvatskoj i Slavonskoj vojnoj krajini ostali samo komuniteti Petrinja, Kostajnica, Senj, Karlobag, Bjelovar, Zemun, Petrovaradin i Karlovci.

¹ Alexander Buczynski, *Gradovi vojne krajine*, 1. (2.), Zagreb 1997., 65.

² Lazar Čelap, *Zemunski vojni komunitet (1717 – 1881)*, Beograd, 1967., 10.

³ Drukačije svjetlo na problem ukidanja komuniteta u Slavonskoj vojnoj krajini baca referat tajnika Dvorskog ratnog vijeća Pidolla zu Quintenbacha iz 1803., godine u kojem se ističe da je odluku majora Oesterreichera znatno potpomogla njegova želja da dobije novo namještenje i da napusti Vojnu krajinu. KA SM, kut. 33, konv. Militär Communitäten überhaupt, *Referat des untergereichnichter Hofkriegs Sekretärs über zu Granz ausgereichnichten Gegenstand: Von den Militär Communitäten*

⁴ Hrvatski državni arhiv Zagreb, fond Slavonske generalkomande (dalje HDA, Sgk), 1785., 13-50.

⁵ HDA, Sgk, 1787. 10-28.

Nekadašnji komuniteti bili su 1787. prepušteni novoformiranoj kantonalnoj komandi. Stanovništvo se, u skladu s popisom od 1781. godine, prema potrebi poput običnih krajišnika razvrstavalo u bataljune te mu se određivala rabota.⁶

No, nisu se svi olako prepustili sudbini. Primjerice Brođani se neće lako pomiriti s oduzimanjem slobode nevojničkoga života. Pokazuje to i njihova žalba upućena podmaršalu Mitrovskom neposredno nakon njegove odluke o ukidanju komuniteta. U njoj iznose želju da i dalje ostanu u statusu slobodnog vojnoga komuniteta.⁷ Tek prijatna Mitrovskog da će im povećati kontribuciju toliko da je neće moći plaćati uvjerila ih je da ga moraju poslušati. Žalbama Broda i drugih bivših komuniteta postignuto je tek toliko da Slavonska generalkomanda 21. svibnja 1788. izdaje naredbu da se "exkomuniteti upravljaju uljudno i po građanskih zakonih tako, da vojničku upravu i neosjete".⁸

Međutim, znači li žalba Brođana da su u nekim slučajevima vojne vlasti, ili pojedinci koji su tu vlast predstavljali, postupale subjektivno, ishitreno, možda i zlonamjerno? Znači li to da kriteriji broja trgovaca, obrtnika i zemljoradnika nisu primarni kriteriji? Odgovor na ta pitanja može se dobiti kompariranjem ove tri kategorije stanovništva iz dva komuniteta, jednog komuniteta koji je ukinut 1787. te jednog koji je nastavio egzistirati nakon navedene redukcije. Za analizu uzmimo komunitete Brod na Savi i Petrinju!

Budući da deskriptivnih izvora koji bi opisivali dulje razdoblje u mjestima Petrinji i Brodu na Savi nema, analizu ćemo temeljiti na također oskudnim numeričkim podacima, prema kojima ćemo pokušati razlučiti temeljne postavke traženog stanja te doći do konkretnijih spoznaja.

Osvrnimo se ponajprije na segment vojnokrajiškoga društva koji je bio nepoželjan u komunitetima – na zemljoradnike.

Činjenica da vojne vlasti u Beču u komunitetima vide ponajprije mjesta u kojima djeluju obrtnici i trgovci, nije spriječila da u komunitetima Petrinji i Brodu na Savi permanentno živi velik broj zemljoradnika. Znatnom broju komunitetskoga stanovništva poljoprivreda je bila jedino i osnovno zanimanje, a gotovo svi stanovnici komuniteta Petrinje obrađuju zemlju ili uzgajaju stoku kao sporedno i dodatno zanimanje.⁹ To se posebno odnosi na obrtnike i trgovce koji u svom zanimanju nisu mogli naći siguran ili dovoljan izvor prihoda.

Problem zemljoradnika vojni su komuniteti "naslijedili" iz vremena prije negoli su proglašeni slobodnim vojnim komunitetima jer je zemlja koju su obrađivali do trenutka kad je njihovo mjesto postalo vojnim komunitetom ostavljena stanovnicima komuniteta i nakon toga trenutka.¹⁰ Budući da su zemljište prepustile krajiške pukovnije,¹¹ magistrat vojnoga komuniteta nije smio dopustiti da se zemljište prodaje

⁶ Österreichische Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hoffkriegsrath (dalje: KA, HKR), 1787., 23-11.

⁷ Isto.

⁸ Ignjat A. Brlić, *Uspomene na stari Brod*, Slavonski Brod, 1984., 18.

⁹ Ivica Golec, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine (1777 - 1871)*, Sisak, 2003., 178.

¹⁰ KA, HKR, 1754. 121-9/336.

¹¹ KA, HKR, 1753. 61-42.

ili daje u zakup strancima, tj. onima koji ne žive u komunitetu, "već samo domaćim ljudima, građanima i kontribuentima".¹² Osim toga stranci nisu smjeli napasati svoju stoku na zemljištu koje se nalazilo unutar granica komuniteta. Nadalje, ako koji žitelj komuniteta ne bi obrađivao svoju zemlju, ona mu je, nakon drugog upozorenja, trebala biti oduzeta te dodijeljena "marljivijem" stanovniku ili pak ravnomjerno raspodijeljena svim stanovnicima. No, prodaja poljoprivrednog zemljišta drugom žitelju komuniteta mogla se obaviti samo uz kontrolu i odobrenje gradskog magistrata.

Stoga se u Petrinji bilježi permanenetno stanje znatne zastupljenosti zemljoradnika u komunitetu. Za Petrinju, nažalost, nije sačuvano mnogo podataka, ali zna se da je na prijelazu 18. u 19. stoljeće u Petrinji bilo 664 kuće, od kojih je čak 65 % zemljoradničkih.¹³

Slična je situacija bila i od 1815. do 1830., kad je zabilježena snažna kupoprodaja poljoprivrednoga zemljišta, no ona nije znatnije utjecala na smanjenje broja obitelji koje se bave zemljoradnjom.¹⁴

Za razliku od navedenog stanja u Petrinji, u Brodu na Savi zamjetni su trendovi promjene strukture zanimanja stanovništva, tj. zamjetno je smanjenje broja zemljoradnika. Iako oskudni, podaci pokazuju stalno smanjenje broja zemljoradničkih obitelji u vojnom komunitetu Brodu na Savi.

Tablica: *Broj zemljoradničkih obitelji u vojnom komunitetu Brodu na Savi 1753.-1844.*

	1753.	1755.	1786.	1844.	1845.
Broj kuća	386	381	384	494	499
Broj zemljoradničkih kuća	256	256	126	25	27
%	66,32	67,19	32,81	5,06	5,41

S druge strane, navedeni podaci pokazuju da je "problem" broja zemljoradnika u vojnom komunitetu Brodu na Savi tijekom jednog stoljeća potpuno riješen. Sredinom 19. stoljeća u Brodu se zemljoradnjom bavila tek desetina broja zemljoradnika iz sredine 18. stoljeća i umjesto pretežite većine zemljoradničke obitelji činile su tek zanemarivi udio u gradskoj populaciji sredinom 19. stoljeća. No, postavlja se pitanje što se zbilo sa zemljom koju je 1753. obrađivalo 256 obitelji, tko je obrađuje 1845. te čime su se bavile nekadašnje zemljoradničke obitelji? Izvještaj magistrata vojnoga komuniteta Broda na Savi iz 1844. pokazuje da i tada 214 obitelji posjeduje oranice i vinograde i da se bavi agrarnom proizvodnjom. Uz to, vrtove posjeduje 275 obitelji, a samo 5 obitelji ne posjeduje zemlju.¹⁵ Znači li to da je navedeni podatak o 25 zemljoradničkih obitelji 1844. netočan? Odgovor se može naći u podacima o površinama koje obrađuju brodske obitelji.

¹² "... an keine frembde außwärtige verpacht, noch weniger verkauffet, sondern von denen Bürgern und Innwohnern selbsten bearbeitet, kein frembdes Vieh auf die Wayden eingenommen, sondern zu bessere Wüthtschaft von ihnen selbsten usufructiret ...", HDA, Sgk, 1754., 9-25.

¹³ Golec, 181.

¹⁴ Isti, 189.

¹⁵ Državni arhiv Slavonski Brod, fond Gradskog magistrata (dalje: DASB), 1844. 3/16.

Tablica: *Veličina oranica brodskih obitelji 1844.*

Veličina zemljišta u jutrima	Broj obitelji koje obrađuju zemljište
1-2	79
2-3	56
3-4	40
4-5	20
5-6	6
6-7	4
7-8	4
8-9	1
9-10	0
10-20	2
20-30	1
više od 30	1

Ogromna većina posjeda, odnosno 195 od ukupnih 214, posjedi su do 5 jutara, a tek 4 posjeda imaju više od 10 jutara. Čini se da se uzrok za napuštanje zemljoradnje prije svega nalazi u činjenici da male površine nisu mogle prehraniti obitelj. Male zemljišne površine bile su glavni razlog za promjenu strukture poslova u vojnom komunitetu Brodu na Savi. To, međutim, ne znači da je zemljorednja pala na rub interesa u gradu. Naprotiv, pisma obitelji Brlić daju naslutiti da zemljoradnja i nadalje ima središnje mjesto, ako ništa drugo, a ono u razgovorima i razmišljanjima. Donekle je i iznenađujuće da se iz pisama te trgovačke obitelji puno više može doznati o urodu kukuruza i grožđa ili kakvoći vina negoli o njihovim trgovačkim poslovima ili zbivanjima u društvu.¹⁶ Međutim, ako pretpostavimo da su vlasnici zemlje radi nerentabilnosti bili prisiljeni prodati najmanje obradive površine, jedino su ih, temeljem propisa za vojne komunitete iz 1787. i 1794., mogli prodati stanovnicima komuniteta koji imaju novca, a Brlići su svakako bili takvi. Zato ne treba čuditi niti zastupljenost agrarnih tema u privatnoj korespondenciji Brlića s njihovim prijateljima i rođacima. Slično je stanje i u Petrinji nakon 1820., gdje najviše obradivih površina posjeduju umirovljeni časnici, potom obrtnici i trgovci odnosno ljudi kojima zemljoradnja nije osnovno zanimanje. Samo je obitelj Jelačić u Petrinji imala više od 50 jutara obradivih površina. Ponajmanje su zemlje imali ljudi kojima je zemljoradnja jedini izvor prihoda.¹⁷

Radikalnost promjene stanja i uloge zemljoradnje u vojnom komunitetu Brodu na Savi tijekom jednog stoljeća ponajbolje ilustriraju podaci po kojima je 1753. godine 66,38 % brodskih obitelji živjelo od poljoprivrede, a nepuno stoljeće kasnije, 1845. taj broj je pao na samo 5,41 %.

Jasno je da se struktura brodskog gospodarstva do sredine 19. stoljeća nepovratno promijenila, a da je stanje u Petrinji, ako smijemo suditi na temelju malog broja poznatih podataka, ostalo manje više nepromijenjeno.

Te znatne promjene ili napredak u Brodu na Savi nisu, međutim, vojne vlasti prepoznale ni priznale.

¹⁶ Arhiv obitelji Brlić, Slavonski Brod (dalje: AOB), Pisma Andrije Torquata Brlića bratu Ignjatu 1853. – 1866.

¹⁷ Golec, 188.

Analizirajmo stoga stanje u brodskoj, odnosno petrinjskoj trgovini i konačno u njihovom obrtu.

Ponajprije ćemo analizirati stanje trgovačke djelatnosti te definirati elemente koji razlikuju slobodne vojne komunitete od njihove vojničke okolice, a potom ćemo komparirati stanje u Brodu na Savi i Petrinji!

Tri su glavna područja iz problematike trgovine koja pokazuju različit smjer razvoja komuniteta od mjesta diljem Vojne krajine na koje valja obratiti posebnu pozornost:

- broj trgovaca,
- vrste, kvantiteta i cijene prodajnih artikala,
- administrativni odnos prema trgovini.

Broj trgovaca u komunitetu Brodu na Savi te u Petrinji tijekom razdoblja koje prethodi 1787., a koje proučavamo, teško je utvrditi. No, čini se da je taj broj konstantno bio vrlo nizak. Tu tvrdnju možemo potkrijepiti tek podacima iz 1844., 1845 i prvog službenog popisa stanovništva provedenog 1857. Premda su vojne vlasti za svoje potrebe još od sredine 18. stoljeća provodile brojne popise, nije sačuvan popis trgovaca koji svoju robu prodaju u vojnom komunitetu Brodu na Savi ili u Petrinji. Tek sumarni popis stanovništva za 1764. navodi da se u Brodskoj pukovnici nalazi 166 trgovaca, no taj popis u trgovce ubraja i obrtnike koji prodaju svoje proizvode, opančare, mlinare, kožare itd.¹⁸ Osim toga u taj su broj uključeni trgovci iz vojnog komuniteta Broda na Savi u kojem se te 1768. nalazilo 116 trgovaca.¹⁹ Međutim i tu su ubrojani obrtnici koji sami prodaju svoju robu. Za Petrinju postoji još manje podataka, naime tek Johann Demian 1806. navodi da u Petrinji djeluje 40 trgovaca.²⁰ Slično, kako pokazuju podaci koje donosi Hietzinger, u Brodu je 1818. bilo 49 trgovaca.²¹ Iako je Brod te 1818. još uvijek samo jedno od mjesta 1. Podvinske satnije, može se uočiti je da je punu 31 godinu očuvao broj trgovaca koje je imao kao slobodni vojni komunitet. No, kako tumačiti ovaj podatak: kao pokazatelj da je Brod očuvao svoje obrtničko i trgovačko obilježje ili pak da su brodski trgovci zadovoljavali potrebe stanovnika komuniteta te stoga nije postojala potreba za drastičnijim opadanjem njihova broja? Vjerojatnija je teza o pukom zadovoljavanju potreba stanovnika komuniteta bez utjecaja na regionalnu ili pak međudržavnu trgovinu.

Ipak, čini se, da je broj trgovaca opadao kako se bližila sredina 19. stoljeća. Naime, 1836. godine u Brodu na Savi djelovale su tek tri trgovine mješovitom robom (*gemischten Handlungen*) i četiri trgovine materijalom (*Material Handlungen*).²² Razlog za takvo stanje može se otkriti ako se pogledaju poslovni rezultati trgovine obitelji Brlić, koja je od 1835. do 1838. proživljavala svoje najuspješnije razdoblje i prihodovala najveće profite.²³ Ta činjenica daje naslutiti da je svu trgovinu u Brodu "držao"

¹⁸ KA, HKR, 1764 10/504.

¹⁹ Vojni komunitet Brod na Savi 1768. godine imao je 116 trgovaca, u koje su ubrojani i obrtnici koji su sami prodavali svoje proizvode. Usp. KA, HKR, 1768. 27-9/2.

²⁰ Johann Demian, *Statistische Beschreibung*, Wien, 1806., 363.

²¹ Hietzinger, *Statistik der Militär Grenze*, 2. (2.b), Wien, 1818., 425.

²² HDA, Sgk, 1836. Q 28/89.

²³ AOB, 48-5.

mali broj trgovaca, ali ne zbog toga što nije bilo trgovačkog prostora za otvaranje većeg broja trgovina nego stoga što je stvoren određen monopol malog broja trgovačkih obitelji.

Slično se može razaznati u Petrinji, gdje je još krajem osamdesetih godina 18. stoljeća djelovalo nekoliko bogatih i sposobnih trgovaca, među koje pripadaju Nikola Kosztich, Johann Riesz, Andrea Meszarevich, Franz Szinkovich, Mathia Chaić, Franz Bukara i dr. Kolika je bila njihova financijska moć pokazuje podatak da je sam Kosztich 1789. otkupio od oba banska kantona 3000 vagana raznog voća, a iste godine za 6000 vagana prosa i kukuruza dopremljenog iz Banata potraživao je 12.000 forinti. Iste je godine on bio zainteresiran za kupnju tvornice svile u Bjelovaru, no kupnja je propala radi neslaganja s drugim trgovcima. To potvrđuje da je jedna od osobina petrinjskih trgovaca bila nepovjerljivost i sklonost k prijeviri drugih trgovaca. Međutim, tako je bilo i drugdje. Kako nam pokazuje dokument Slavonske general-komande iz 1836. godine, niti vojne vlasti niti magistrat nisu imale potpun nadzor nad trgovcima.²⁴ Vojne je vlasti potpuno iznenadio slučaj broskog kramara Miatovicha iz 1835.²⁵ Naime, vojne su vlasti Miatovicha uhvatile kako prodaje robu bez dopuštenja te mu sudile i dosudile kaznu, ali bile su iznenađene kad je Miatovich priznao da je imao pomagača u svojoj raboti. Pomagač mu je, naime, bila sestra, dakle žena u nedopuštenoj trgovini.

Sličnosti između dva komuniteta vidljive su i u asortimanu roba kojima se trguje. Petrinjski trgovci najživljom održavaju tranzitnu trgovinu s Osmanskim Carstvom, u koje izvoze šljivovicu, vino, rogove i lončarske proizvode. Uvozili su živu stoku, kože, sol, pamuk. U austrijske zemlje najviše se izvezio med i vosak te su samo 1801. izvezli 455 vagana meda i voska.

Potvrdu za sličnosti možemo naći i u popisu robe koja je vojne godine 1804. preko Broda uvezena u Vojnu krajinu.²⁶ Tada je uvezeno: 4. 108 goveđih koža, dvije konjske kože, 217 vučjih koža, 2. 801 jazavčevih koža, 40 koža divokoze, 67.448 ovčjih i kozjih koža, 124 vidrine kože, 34 kunine kože, tri tvorove kože, 7 zečjih koža, 271.944 korpi, 6 targuča (bisaga, torbi koje se vješaju o sedlo), 2. 050 svežanja dlake, 1. 302 para obuće, 287 funti predene svile, 22 funte pamuka, 584 funte pamučnoga konca, 19.776 funti ovčje vune, 1. 884 funte kozje dlake, 108 repova lisice i kune, 3. 207 remenarskih proizvoda, 13.316 drvenih predmeta, 7 2/3 funti keramičkih lonaca za lule, 148 funti duhana, 23.443 funte žutog varka (auripigmenta), 238 funti crnih gloginja, 114 funti šiške (šišarki), 294 funte loja, 40 funti sapuna, 420 funti riže, 416 funti luka, 12 centi slanine, 150 lubenica, 27.550 rakova, 178 kornjača, 28 7/8 centi ribe, 30 srna, 39 komada peradi, 105 janjadi, 625 ovaca i koza, 23 teleta, 732 goveda, 63 konja, 642 svinje.

Premda je te godine zbog nekog razloga uvezeno relativno malo svinja, one su bile glavna vrsta robe kojom se trgovalo i koja je preko Broda išla u Brodsku pukovnicu te u Provincijal.

²⁴ HDA, Sgk, 1836. 28/9.

²⁵ Isto.

²⁶ J. Demian, *Statistische (...)*, 165, 166.

Navedeni podaci i opisani slučajevi uvelike pokazuju naglašenu sličnost modaliteta funkcioniranja trgovine u slobodnom vojnom komunitetu Petrinji i slobodnom vojnom komunitetu Brodu. Dakle, vojne vlasti nisu imale valjan razlog za ukidanje komuniteta Broda 1787. godine.

Možda se bitnije razlike kriju u sferi funkcioniranja obrta.

Obrti se iz svog rudimentarnog oblika u Vojnoj krajini počinju uzdizati tek sredinom šezdesetih godina 18. stoljeća. Naime, tada se u Krajinu uvode cehovi kao obvezatni oblik suradnje i udruživanja obrtnika iste ili slične djelatnosti. No, i u tom novom obrtnom sustavu Brod na Savi i Petrinja zauzimaju podjednaku ulogu. Naime, cehovska se organizacija u Slavonsku vojnu krajinu uvodi 1768., a već iduće godine Brod postaje stožerno mjesto u kojem se čuva glavna cehovska škrinja Slavonske vojne krajine u kojoj se čuvaju privilegije koje je obrtnicima dodijelila Marija Terezija. Banska krajina cehovske povlastice dobiva 1773., a diplomom Marije Terezije od 18. prosinca 1773. Petrinja je bila određena za sjedište glavnog ceha (*Hauptgränz Zunftlade*). S cehovskim povlasticama položaj obrtnika u Vojnoj krajini dobio je novo okruženje u kojem su se mogli snažnije razvijati. Razvoj je tekao i na štetu trgovaca koji nisu smjeli prodavati robu koju su u komunitetu proizvodili trgovci, ali i na štetu obrtnika koji nisu imali zaštitu cehovske organizacije te stoga nisu smjeli djelovati, bez obzira na kvalitetu svog rada. Koliko je cehovska organizacija pridonijela razvoju obrta u komunitetima potvrđuje i broj obrtnika koji je višestruko veći od četrdesetak trgovaca koji su djelovali u Petrinji ili Brodu na Savi.

Zbog činjenice da numerički podaci o broju obrtnika za Brod na Savi i Petrinju nisu sačuvani za isto razdoblje, ne može ih se usporediti. Ali postoje podaci za razdoblje prije ukidanja komuniteta, tj. za 1786. godinu, godinu prije presudne 1787., u kojoj je ukinut vojni komunitet Brod na Savi, te za 1801. godinu, odnosno godinu u kojoj je pokušano gašenje vojnoga komuniteta Petrinje. Prema tim podacima broj obrtnika prikazan je u tablici. (str. 191)

Predloženi podaci pokazuju vrlo velik nerazmjer između broja obrtnika u Brodu na Savi 1787. i Petrinji 1801. Premda dva popisa dijeli šesnaest godina, jasno je da broj obrtnika u Petrinji nije mogao biti znatno manji 1787. nego što je zabilježeno 1801. te je i 1787. u Petrinji bilo znatno više obrtnika nego u Brodu. Stanje u Brodu na Savi tek neznatno može popraviti činjenica da su u popisu izostavljeni gostioničari, koji se navode za Petrinju, a dokumenti s licitacija navode djelovanje barem šest gostioničara. No, usprkos svemu jasno je da je cilj vojnih vlasti da komuniteti postanu sjedišta krajiških obrtnika znatnim dijelom ostvaren u Petrinji, a da Brod na Savi nije uspio privući znatniji broj obrtnika. Također struktura obrta pokazuje znatno veći broj petrinjskih obrtnika u obrtima koji proizvode plasiraju na krajiško tržište. Takvi su npr. lončari, krznari, obučari, čizmari, tkalci i sl. Broj obrtnika u tim obrtima sugerira da su brodski obrtnici uglavnom podmirivali tržište samog vojnoga komuniteta, a da su petrinjski obrtnici bili sposobni proizvesti proizvode za opskrbu šireg područja Banske krajine. U tim se činjenicama velikim dijelom krije rješenje enigme zašto je 1787. ukinut vojni komunitet Brod na Savi, a Petrinja je ostala funkcionirati i dalje kao vojni komunitet. Jer jedina znatnija razlika među komunitetima Brodom na Savi i Petrinjom može se zamijetiti u zastupljenosti obrtnika u komunitetu. Iz toga se može zaključiti da je upravo relativna malobrojnost obrtnika u komunitetu Brodu na Savi presudila da se on 1787. ukine, a da je veća brojnost obrtnika sačuvala Petrinju i tada i 1801. kao vojni komunitet.

Tablica: Broj obrtnika u komunitetima Petrinji i Brodu na Savi

Obrti	Broj majstora po obrtima	
	Petrinja	Brod na Savi
Brijača	5	1
Pekara	2	2
Pivara	2	1
Čizmara	13	19
Mesara	28	3
Staklara	2	1
Zlatara i gumbara	/	3
Lončara	37	1
Puškara	9	1
Krznara	16	7
Kotlara	5	2
Zidara	3	3
Opančara	29	13
Remenara	1	3
Sapunara	2	3
Lađara	/	1
Bačvara	5	2
Ciglara	/	1
Sedlara	2	/
Bravara	2	1
Kovača	13 (no tu su ubrojani i nožari, britvari i potkivači)	1
Krojača	54	23
Užara	6	1
Obučara	15	3
Stolara	9	1
Ličilaca	1	1
Kolara	6	1
Tesara	10	17
Urara	1	/
Travara	5	/
Tkalaca	31	/
Tokara	1	/
Šitara	6	/
Brusača	1	/
Klobučara	1	/
Kožara	2	/
Limara	1	/
Dimnjačara	1	/
Gostioničara	7	/
Ljekarnika	1	/
UKUPNO	338	116

Problem of elimination of military community in Military Border – the examples of Brod na Savi and Petrinja

Ivica Golec

Crtoatian Institute of History

Opatička 10

Zagreb

Republic of Croatia

Damir Matanović

Crtoatian Institute of History

Department for the history of Slavonia, Srijem and Baranja

Starčevićeva 8

Slavonski Brod

Republic of Croatia

In this article the authors compared the situation in military communities of Petrinja and Brod na Savi in the period between 1787 and 1801. The research aims to determine why some of the communities were eliminated in 1787, while the others were not. Authors compared communities of Brod na Savi and Petrinja among which Brod was eliminated in 1787, while Petrinja was not even in 1801, though authorities tried to. The main assumption was the chief role of military communities was economic development of Military Border. Therefore, authors examined three main economic activities in the Military Border and military communities, i.e. trade, crafts and agriculture. Analysis showed that economy of the both communities was equally underdeveloped and there was no significant differences concerning trade and agriculture. On the other hand, some differences can be seen regarding trades, since the number of craftsmen in Petrinja was much higher than in Brod na Savi. Thus, it is obvious that military authorities managed to attract craftsmen to Petrinja and promote it to become a center of military craftsmen, while in the case of Brod na Savi this attempt was not successful. By the same token, analysis reveals that Petrinja craftsmen, such as potters, tanners, shoe makers and weavers, were more present at the Military Border market. On the other hand, craftsmen from Brod na Savi produced their articles only to the market of their own military community. Barring this in mind, it becomes more clear why community of Brod na Savi was eliminated in 1787, while community of Petrinja managed to survive.

Key words: Military Bordar, Croatian Military Border, Slavonian Military Border, military communities